

ДИМКА МИТЕВА

**МАКЕДОНСКАТА НАУЧНА
И СТРУЧНА ТЕРМИНОЛОГИЈА
ВО ИДНИОТ ТОЛКОВЕН РЕЧНИК
Скопје 1992**

СКОПЈЕ 2015

Минина

ПРЕДГОВОР

На Тркалезната маса, во рамките на XXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 31. август – 1. септември 1992 година, се разгледаа повеќе теми во рамките на главната тема „Состојбата на лексиката и лексикографијата на современиот литературен стандарден македонски јазик“:

1. Функционалните стилови во современиот литературен стандарден македонски јазик и неговите обележја.

2. Дали постои коине? Ако постои, кои се неговите обележја?

3. Односот спрема дијалектизмите и колоквијализмите.

4. Односот спрема странската лексика (евентуално, дискусија за содржината на македонската варијанта на Лексиконот на странски зборови од Мичуновиќ).

5. Карактеристики и оценки на термилошки речници на македонскиот литературен јазик.

6. Општа оценка на состојбата на македонската терминологија, односно термилошка лексика.

**Македонската научна и
стручна терминологија
во идниот Толковен речник**

Дел од речта на македонските луѓе се многубројни термини од разни области на човечкото знаење, чијшто обем, посебно во овој век, извонредно многу порасна. Ако до пред некоја деценија македонскиот човек не знаеше што е тоа телевизор, зашто таква направа не употребуваше, сега е случајот подруг: знае и најмалку образованиот не само што е телевизор и зошто тој се употребува туку и знае и ред други термини во врска со телевизорот (телевизиска антена, телевизиски пренос итн).

Така научната и стручната терминологија, во најшироко значење на тој поим, навлегува во сè поголем обем (во зависност од образованието) во македонската секојдневна реч. Станува дел од македонскиот зборовен фонд. Ете токму за тој фонд, до колку е навлезен во пошироките слоеви, пред сè оние што имаат средно образование, лексикографијата мора да води сметка: тој мора да најде место во сите описни, толковни речници. Затоа ќе истакнеме дека толковниот речник на еден јазик мора во зависност од својот обем да го одразува, покрај другото, и општообразовното ниво на народот што го зборува тој јазик. Во него ќе влезат, во извесна мера, и термините од научните и стручните дисциплини што се учат во основното и средното образование. Токму затоа и при подготвувањето на толковните речници претходно се врши ексцерпција на ред познати учебни помагала по физика, хемија, географија и др. предмети што се изучуваат во општото средно образование.

Затоа, со оглед на карактерот на македонскиот и ден толковен речник којшто треба да ги посочи и објасни по значење и употреба зборовите со кои се служи македонскиот народ, нема да ексцерпираме термини со контексти од специјализирани учебници. За нас ќе биде доволно ако ексцерпираме еден, два, три учебника, на пример, по хемија, физика, биологија и др. учебни предмети од постарите и од најновите изданија, водејќи сметка токму за овој факт: што останува во свеста на еден образован човек од споменатите и др. учебни предмети. Ова го кажуваме користејќи го опитот на изработувачите на толковни речници на одделни јазици (словенски и несловенски). Затоа ќе треба ексцерпторот да ги обнови своите знаења од дадена област, понатаму да ги поразгледа толковните речници на други јазици (руски, бугарски, српско-хрватски, француски, англиски и др. јазици) зашто секогаш има опасност да се претера во искористувањето на терминологијата покажана во еден речник.

Понатаму, поголемото навлегување на научната и стручната терминологија во обична реч создава услови и дава можности за нејзино користење во областа на метафориката и фразеологијата (сп.: разговорно *џи џолни акумулајџориие* – се одмара, се релаксира собирајќи сили за нови напори; или: *веќе врви џо сџрмнајџа рамнина* – ја минал половината од својот живот; *сџрмна рамнина* е физички термин, рус. наклонная плоскость, итн.). Се разбира, на таквите термини чијашто употреба е широко распространета, па добиле поради тоа и метафорично значење треба да се обрне посебно внимание при ексцерпирањето на нашиот печат, убавата литература, публицистиката.

Работата ни е донекаде и олеснета. Кај нас веќе две децении се работи организирано во установувањето на на-

учната и стручната терминологија по одделни научни области, инаку употребувана во нашето школство. Во рамките на Македонската академија на науките и уметностите излегува списание Билтен на Одборот за изработување на македонската терминологија (излезени се над 70 броја во кои се објавени голем број терминолошки прилози; над 7.000 страници од различни области: физика, социологија, медицина, техника и др. Природно е дека таков богат извор на терминолошка граѓа ќе биде користен од обработувачите, т.е. составувачите на идниот толковен речник на македонскиот јазик.

Како треба да се организира ексцерпцијата на терминолошката граѓа за тој толковен речник? Се ексцерпираат од школски учебници основните термини на даден образовен предмет водејќи сметка пред сè за оние што завршен средношколец треба да ги знае.

По правило заедно со терминот ја препишуваме на ливче и неговата дефиниција така како што е дадена во учебникот. Секако, ќе ни се случи ексцерпирајќи повеќе учебници од автор до автор да среќаваме дефиниции на терминот што се разликуваат пред сè по својот јазичен исказ.

Термините што се внесуваат во толковен речник обично не се даваат со илустративни примери ами се кажува дека терминот се употребува, на пример, во физиката, географијата, хемијата итн., и се дава неговата дефиниција: таа мора да биде точна и искажана со популарен јазик. Тоа ќе го направи обработувачот. Практиката покажува дека во толковните речници учествуваат и разни специјалисти по одделни научни области; тие ги контролираат дадените термини и нивните дефиниции и секогаш имаат можност да внесат во нив подобрување со оглед на најновите

сознанија во науката. Таа практика се одбележува во толковните речници. Среќаваме во нив имиња на ред специјалисти по дадени области што биле консултирани при обработувањето на термините влезени во толковниот речник

Помошта на стручњаците по одделни области е неопходна. Ќе покажеме со неколку примери. Во Речникот на македонската народна поезија, издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (том I А–Г, 1983 од Мирјана Гилова, Тодор Димитровски, Димка Митева, Германија Шокларова-Љоровска, под редакција на Тодор Димитровски; том II, Д–S, 1987 од Мирјана Гилова, Тодор Димитровски, Димка Митева, под редакција на Тодор Димитровски), инаку рецензиран од акад. Блаже Конески и акад. Оливера Јашар-Настева, се задоволуваме со тоа што, на пример, зборовната единица **волк** ја определуваме само со латинското име *Lupus* (волк -ци *м. зоол.* свертот *Canis lupus*), **бадем** со *Prunus* (бадем *м. бои.* *Prunus amygdalus*), **верверица** со *Scinus* (верверица *ж. зоол.* *Scinus vulgaris*), **габа** со *Fungus* (габа *ж. бои.* *Fungus*, печурка), **габер** со *Caprinus* (габер *м. бои.* дрвото *Caprinus betulus*), **гавран** со *Corvus* (гавран *м. зоол.* птицата *Corvus corax*), **глог** со *Crataegus* (глог -ови, -жје *м. бои.* *Crataegus moniguna*), **голаб** со *Columba* (голаб *м. зоол.* птица *Columba*; галаб) итн. И толку. Но има, во тој однос, понекогаш и отстапувања, како, на пример: **бакарот** со **1. а. хем.** метал со темноцрвена боја, *Cuprum* (Cu). **б.** бакарен сад за носење вода; *два бакра*. **2.** (во служба на придавка) бакарен; *бакар-кочија; бакар-кошел; божур* *м. бои.* **1.** полско растение со црвени цветови, *Raeonia* (најчесто *Raeonia officinalis*). **2.** во служба на придавка; божуров. Итн.

Во модерните толковни речници се дава описна дефиниција и како дополнителна информација латинското име, на пример: **бакар** *м. 1. хем.* метал со темноцрвена бо-

ја, Сиргум (Cu); син.: мед; *река од бакар и железо се ѝлас-иши*. (Радован Павловски) **2.** бакарен сад за вода; син.: котел, медник. **3.** домашни садови (тепси, тенџериња, ѓумови и др.) од таквиот метал. **4.** пари или некој друг предмет од бакар. **5.** бакарно, бакрено црвенило, црвило. **6.** *ирен*. бакарна боја; син.: руменина. **7.** (во служба на придавка) бакарен; *бакар боја*. [тур.]; **барниум** *м. хем.* хемиски елемент (се бележи со знакот Ba) од групата на земноалкалните метали – сребрестобел мек метал со потцртана реактивна способност. [грч.-лат.]; **берилиум** *м. хем.* хемиски елемент (знак Be) лесен и тврд сребресто бел метал (се користи како составен дел на некои амалгами, како и во атомските реактори), кој во природата се наоѓа во минералот берил. [грч.-лат.]; **бром** *м. хем.* (хемиски елемент што се бележи со знакот Br) црвенокафеава течност со остра задушлива миризба. [франц. од грч.]; **ванадиум** *м. хем.* (според лично име Ванадиум) хемиски метален елемент (се бележи со латинското V). [новолат.]; **германиум** *м. хем.* хемиски елемент Ge – кревок метал со сиво-бела боја по својствата близок до оловото, којшто се употребува во радиотехниката итн.

Ние сме уште далеку од времето на изработувањето на голем, многутомен толковен речник. Се наоѓаме уште во првата фаза, во фазата на ексцерпирањето на речничка граѓа од областа на научната и стручната терминологија.

Потребно е затоа да пристапиме кон нејзиното ексцерпирање пред сè рационално и организирано. Тоа значи да имаме јасна претстава за тоа:

1. Кои научни области идат прво предвид за ексцерпирање;
2. во кој обем тоа ќе го сториме.

Затоа би било корисно најпрво да направиме за разните области работни регистри на термини кои секако ќе влезат во идниот Толковен речник на македонскиот јазик.

Нешто имаме веќе сторено. Ексерциран е целиот тритомен „Речник на македонскиот јазик“. Работено е нешто и во областа на науката за јазикот (Грамастиката и Историјата на македонскиот јазик на Блаже Конески). Но дури сега пристапивме кон организирано ексерцирање на термините од различни области. Направивме извесна распределба меѓу нас во Одделението за лексикологија и лексикографија (при Институт за македонски јазик). Така асистентката Сузана Стојковска е задолжена да ексерцира термини од областа на физиката, Елена Јованова-Грујовска од областа на ономастиката, Симеон Саздов литературните термини, Станислава-Саша Тофоска медицинските, Људмил Спасов од областа на лингвистиката, а ние (пишувачот на овие редови – Д. М.) хемиските термини (поточно хемиските елементи со нивните изведенки:

А: азот (N) м. хем. азотен -тна *ѝриод.*; **ајнштајниум (Es) м. хем. ајнштајниумов** -иот *ѝриод.*; **актиниум (Ac) м. хем. актиниумов** -иот *ѝриод.*; **алуминиум (Al) м. хем.; алуминиумов** -иот *ѝриод.*; **америциум (Am) м. хем.; америциумов** -иот *ѝриод.*; **антимон (Sb) м. хем.; антимонов** -иот *ѝриод.*; **аргон (Ar) м. хем.; аргонов** -иот *ѝриод.*; **арсен (As) м. хем.; арсенов** -иот *ѝриод.*; **астат (At) м. хем.; астатов** -иот *ѝриод.*

Б: бакар (Cu) м. хем.; бакарен -рниот **бакрен** -рениот **бариум (Ba) м. хем.; бариумов** -иот *ѝриод.*; **берилиум (Be) м. хем.; берилиумов** -иот *ѝриод.*; **берклиум (Bk) м. хем.; берклиумов** -иот *ѝриод.*; **бизмут (Bi) м. хем.; бизмутен** -тна, -тниот и **бизмутов** -иот *ѝриод.*; **бор (B) м. хем.; борен**

-рна, -рниот и **боров** -иот *ѝриод. хем.* (од бор²); **бром** (Br) *м. хем.*; **бромен** -мна, -мниот и **бромов** -иот *ѝриод.*

В: **ванадиум** (V) *м. хем.*; **ванадиумов** -иот *ѝриод.*; **водород** (H) *м. хем.*; **водороден** -дниот *ѝриод.*; **волфрам** (W) *м. хем.*; **волфрамов** -иот *ѝриод.* (што се однесува на волфрам, во кој има волфрам)

Г: **гадолиниум** (Gd) *м. хем.*; **гадолиниумов** -иот *ѝриод.*; **галиум** (Ga) *м. хем.*; **галиумов** -иот *ѝриод.*; **германиум** (Ge) *м. хем.*; **германиумов** -иот *ѝриод.*

Д: **диспрозиум** (Dy) *м. хем.*; **диспрозиумов** -иот *ѝриод.*

Е: **европиум** (Eu) *м. хем.*; **европиумов** -иот *ѝриод.*; **ербиум** (Er) *м. хем.*; **ербиумов** -иот *ѝриод.*

Ж: **железо** (Fe) *м. хем.*; **железен** -зна *ѝриод.*; **жива** (Hg) *м. хем.*; **живен** -иот *ѝриод.* (од жива); **живин** -иот *ѝриод.* (од жива)

З: **злато** (Au) *м. хем.*; **златен** -тна, -тниот *ѝриод.*; **златест** -иот *ѝриод.*

И: **индиум** (In) *м. хем.*; **индиумов** -иот *ѝриод.*; **придиум** (Ir) *м. хем.*; **придиумов** -иот *ѝриод.*; **итербиум** (Yb) *м. хем.*; **итербиумов** -иот *ѝриод.*; **итриум** (Y) *м. хем.*; **итриумов** -иот *ѝриод.*

Ј: **јаглерод** (C) *м. хем.*; **јаглероден** -дна *ѝриод.*; **јод** (I) *м. хем.*; **јоден** -дна и **јодов** -иот *ѝриод.* (од јод)

К: кадмиум (Cd) *м. хем.*; кадмиумов -иот *ѳрид.*; **калај** (Sn) *м. хем.*; **калаен** -јна, -јниот *ѳрид.*; **калиум** (K) *м. хем.*; **калиумов** -иот *ѳрид.*; **калифорниум** (Cf) *м. хем.*; **калифорниумов** -иот *ѳрид.*; **калциум** (Ca) *м. хем.*; **калциумов** -иот *ѳрид.*; **кислород** (O) *м. хем.*; **кислороден** -дна *ѳрид.*; **кобалт** (Co) *м. хем.*; **кобалтен** -тна и **кобалтов** *ѳрид.*; **криптон** (Kr) *м. хем.*; **криптонов** -иот *ѳрид.*; **ксенон** (Xe) *м. хем.*; **ксенонов** -иот *ѳрид.*; **кириум** (Cm) *м. хем.* (новолат. curium според франц. име Curie); **кириумов** -иот *ѳрид.*

Л: лантан (La) *м. хем.*; лантанов -иот *ѳрид.*; **литиум** (Li) *м. хем.*; **литиумов** -иот *ѳрид.*; **лоренциум** (Lr) *м. хем.*; **лоренциумов** -иот *ѳрид.*; **лутециум** (Lu) *м. хем.*; **лутециумов** -иот *ѳрид.*

М: магнезиум (Mg) *м. хем.*; магнезиумов -иот *ѳрид.*; **манган** (Mn) *м. хем.*; **манганов** -иот *ѳрид.* (~ руда); **мед²** (Cu) *м. хем.* (бакар); **меден²** -дна *ѳрид.* (од мед², бакарен; ~ *ѳари*; [но: **меден** -ниот и **меден** -дна *ѳрид.* од мед¹ - слатка пчелна материја]); **менделевииум** (Md) *м. хем.*; **менделевииумов** -иот *ѳрид.*; **молибден** (Mo) *м. хем.*; **молибденов** -иот *ѳрид.*

Н: натриум (Na) *м. хем.*; **натриумов** -иот *ѳрид.*; **неодиум** (Nd) *м. хем.*; **неодиумов** -иот *ѳрид.* (од неодиум); **неон** (Ne) *м. хем.* (инертен гас што свети при загревање); **неонов** -иот *ѳрид.* (неонски); **неонски** -иот *ѳрид.* (што произлегува од неон; ~ *светило*); **нептуниум** (Np) *м. хем.*; **нептуниумов** -иот *ѳрид.*; **никел** (Ni) *м. хем.*; **никлен** -ниот *ѳрид.* (што се однесува на никел или е од никел; ~ *смеса, легура, амалгам; сјај*); **никлов** -иот *ѳрид.* (што е од никел или се однесува на никел); **ниобиум** (Nb) *м. хем.*; **ниоби-**

умов -иот *ѳриод.*; **нобелиум** (No) *м. хем.*; **нобелиумов** -иот *ѳриод.*

О: олово (Pb) *м. хем.*; **оловен** -вна *ѳриод.*; **осмиум** (Os) *м. хем.*; **осмиумов** -иот *ѳриод.*

П: паладиум (Pd) *м. хем.*; **паладиумов** -иот *ѳриод.*; **платина** (Pt) *м. хем.*; **платинест** -иот *ѳриод.* (што е како кај платина); **платински** -иот *ѳриод.*; **платински** *ѳрил.* (како кај платина); **плутониум** (Pu) *м. хем.*; **плутониумов** -иот *ѳриод.*; **полониум** (Po) *м. хем.*; **полониумов** -иот *ѳриод.*; **празеодиум** (Pr) *м. хем.*; **празеодиумов** -иот *ѳриод.*; **прометиум** (Pm) *м. хем.*; **прометиумов** -иот *ѳриод.*; **протактиниум** (Pa) *м. хем.*; **протактиниумов** -иот *ѳриод.*

Р: радium (Ra) *м. хем.*; **радиумов** -иот *ѳриод.*; **радон** (Rn) *м. хем.* (од радон не се образува придавка); **рениум** (Re) *м. хем.*; **рениумов** -иот *ѳриод.*; **родиум** (Rh) *м. хем.*; **родиумов** -иот *ѳриод.*; **рубидиум** (Rb) *м. хем.*; **рубидиумов** -иот *ѳриод.*; **рутениум** (Ru) *м. хем.*; **рутениумов** -иот *ѳриод.*

С: самариум (Sm) *м. хем.*; **самариумов** -иот *ѳриод.*; **селен** (Se) *м. хем.*; **селенов** -иот *ѳриод.*; **силициум** (Si) *м. хем.*; **силициумов** -иот *ѳриод.*; **скандиум** (Sc) *м. хем.*; **скандиумов** -иот *ѳриод.*; **сребро** (Ag) *м. хем.*; **сребрен** -иот *ѳриод.*; **сребрест** -иот *ѳриод.*; **стронциум** (Sr) *м. хем.*; **стронциумов** -иот *ѳриод.*; **сулфур** (S) *м. хем.*; **сулфурен** -рна *ѳриод.*

Т: талиум (Tl) *м. хем.*; **талиумов** -иот *ѳриод.*; **тантал** (Ta) *м. хем.*; **танталов** -иот *ѳриод.*; **телур** (Te) *м. хем.*; **телурен** -рна и **телуров** *ѳриод.*; **тербиум** (Tb) *м. хем.*; **тербиумов** -иот *ѳриод.*; **технециум** (Tc) *м. хем.*; **технециумов** -иот *ѳриод.*

титан² (Ti) *м. хем.*; **титанов**² -иот *ѳрид.* (~ *руди*; но: **титан**¹ *м.*; **титански**¹ -иот *ѳрид.*); **ториум** (Th) *м. хем.*; **ториумов** -иот *ѳрид.*; **тулиум** (Tm) *м. хем.*; **тулиумов** -иот *ѳрид.*

У: ураниум (U) *м. хем.*; **ураниумов** -иот *ѳрид.*

Ф: фермиум (Fm) *м. хем.*; **фермиумов** -иот *ѳрид.*; **флуор** (F) *м. хем.*; **флуорен** -рна *ѳрид.*; **флуорест** -иот *ѳрид.*; **фосфор** (P) *м. хем.*; **фосфорен** -рна *ѳрид.*; **фосфорест** -иот *ѳрид.*; **франциум** (Fr) *м. хем.*; **франциумов** -иот *ѳрид.*

Х: хафниум (Hf) *м. хем.*; **хафниумов** -иот *ѳрид.*; **хелиум** (He) *м. хем.*; **хелиумов** -иот *ѳрид.*; **хлор** (Cl) *м. хем.*; **хлорен** -рна *ѳрид.*; **хлорест** -иот *ѳрид.*; **холмиум** (Ho) *м. хем.*; **холмиумов** -иот *ѳрид.*; **хром** (Cr) *м. хем.*; **хромен** -мна и **хромов** -иот *ѳрид.*

Ц: цезиум (Cs) *м. хем.*; **цезиумов** -иот *ѳрид.*; **цериум** (Ce) *м. хем.*; **цериумов** -иот *ѳрид.*; **цинк** (Zn) *м. хем.*; **цинков** -иот *ѳрид.*; **циркониум** (Zr) *м. хем.*; **циркониумов** -иот *ѳрид.* (од *циркониум*)].

Реферат поднесен на Тркалезната маса во рамките на XXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Охрид, 31. август – 1. септември 1992 година.

Еве некои од соработниците сега ги изнесуваат првите свои искуства.

Симеон Саздов : За фондот на литературните термини и терминологија во Толковниот речник на македонскиот јазик.

Елена Јованова-Грујовска : Застапеноста на ономастичките термини и терминологија во Толковниот речник на македонскиот јазик.

Станислава-Саша Тофоска : Медицинските термини и терминологија во Толковниот речник на македонскиот јазик.

ПРВО ИЗДАНИЕ

МИТЕВА, Димка

Македонската научна и стручна терминологија во идниот Толковен рчник / Димка Митева. – Скопје : Митева Д. 2015. – 16 стр. : 21 см : Тираж 15 примероци.

ISBN 978-9989-2320-6-0

ВТОРО ИЗДАНИЕ

Издавач: Авторот

Димка Митева, бул. „Јане Сандански“, згр. 104/16 – Скопје

Тел.: 070-449-011

CIP – Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3'373.46'374.3(049.3)

МИТЕВА, Димка

Македонската научна и стручна терминологија во идниот Толковен речник / Димка Митева. – Скопје : Д. Митева, 2018. – 15 стр. ; 24 см

ISBN 978-9989-2320-6-0

а) Стручна терминологија – Толковен речник на македонскиот јазик

COBISS.MK-ID 108345866